

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

**IV. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU**

-HANEFÎLİK-MÂTURÎDÎLİK-

05-07 MAYIS 2017

CİLT 1

Kastamonu Üniversitesi
IV. Uluslararası
Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu
-Hanefilik-Mâturîdîlik-

EDİTÖRLER

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ

Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

ISBN: 978-605-4697-06-9 (Tk)
978-605-4697-07-6 (1.c)

Aralık 2017, Kastamonu
Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin
ilmî ve hukuki sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Her hakkı saklıdır.

MÂTURÎDÎ'NİN MECÂZÎ TE'VÎLLERİNİN KUR'ÂN'IN DOĞRU ANLAŞILMASINA KATKISI

Adem Görmüş¹

Özet

İmâm Mâturîdî Kur'ân'ı naklî, aklî ve dilbilimsel bilgileri beraber kullanarak anlamaya çalışmış bir müfessirdir. Bu yönüyle tefsir tarihinde türünün ilk örneği olacak bir eseri telif etmiştir. Müfessir ayetleri anlarken lafızdan çok maksadı dikkate aldığından oldukça önemli tevillerde bulunmuştur. Buna örnek olarak canlı-cansız bütün varlıkların Allah'ı teşbih ettiğini beyan eden âyet-i kerimeyi tefsir ederken bu teşbihin, her varlığın Allah'ın vahdaniyetine delalet eden bir yapı taşımaları olduğu, verilebilir. Ayrıca Allah müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi ayetinin tefsirinde ba's, ityân ve mecî' kelimelerinin bir mekândan başka bir mekâna intikal etmek anlamları vardır, hâlbuki peygamberler başka bir yerden dünyaya gönderilmemekte, insanlığın içinden çıkarılmaktadır. Böylece Allah hakkında da kullanılan bu kelimelerin aslî anlamlarından başka "var oluş" anlamında da kullanılabileceği düşünülebilir. İmam Maturîdî'nin bu tevilleri Kur'ân'daki birçok müşkil durumlara birer çözüm niteliği taşımaktadır. Lafızların mecâzî yönünün ön planda olduğu âyetleri böyle anlamak yanlış anlamaların önüne geçecek, lafızları literal ve kuru anlamdan ibaret görmeyip ayetin derin anlamını ve hikmetini kavramayı kolaylaştıracak ve Kur'ân müşkillerini anlama sorunumuzu da aza indirgeyecektir diye düşünüyoruz. Bu noktada Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın ciddiyetle incelenmesi ve içerisindeki özgün fikirlerin gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mâturîdî, Te'vîlâtü'l-Kur'ân, Te'vîl, Mecâz.

Abstract

Imam Mâturîdî is a curator who has tried to understand the Qur'an, using both mental and linguistic information. In this respect, he has written a work which will be the first example of the family in the history of commentary. As the illustrator understood the verses, he found it very important to consider it very important. An example of this is when all the living beings and living beings comment upon the Qur'an, which declares Allah's self-assertion, that this manifestation is a structure bearing manifestations of Allah's celestial beings. Moreover, in the interpretation of the verse of the verse that Allah has sent as a good news and a warning, the words of ba's, ityân and mecî mean to pass from one place to another, whereas the prophets are not sent from another place into the world and they are excluded from humanity. Thus, it can be thought that these words which are also used about Allah can be used in the meaning of "existence" other than their original meanings. This transmigration of Imam Maturîdî is a solution to many moods in the Qur'an. We think that the verses that the ladies are the preliminary plan of the words will prevent such misunderstandings and that the words will not consist of literal and dry meaning but will facilitate the concept of the deep meaning and wisdom of the verse and reduce the problem of understanding the Qur'an's troubles. At this point, the Ta'vîlât al-Qur'ân must be examined seriously and the original ideas in it must be brought to light.

Keywords: Mâturîdî, Ta'vîlât al-Qur'ân, Ta'vîl, Mecâz.

GİRİŞ

İmâm Mâturîdî, İslam Medeniyetinin doğu topraklarından olan Mâverâünnehir bölgesinde yetişmiş en büyük müfessirlerden biridir. Özellikle onun tefsir eseri olan

¹ Arş. Gör., Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ademgormus@yandex.com

Te'vilâtu'l-Kur'ân, yazıldığı dönem şartlarında, gerek ilmî derinlik gerekse usul açısından oldukça gelişmiş bir tefsir seviyesini göstermektedir. (Âlemî: 2009, 333)

Mâturîdî'nin döneminde Kur'ân tefsiri yazarların te'vîl kelimesini, eserlerini adlandırırken ki hassasiyetleri İmâm Mâturîdî tarafından da aynen korunmuş ve o da eserini bu adla isimlendirmeyi uygun görmüştür. (Müftüoğlu: 2014, 219) Aslında bu adlandırma, bu işe girişen kişinin Kur'ân karşısındaki konumu hakkında da fikir vermektedir. Bu fikri İmâm Mâturîdî, eserinin mukaddimesinde açıklamaktadır.

İmâm Mâturîdî, Kur'ân'ın anlaşılmasında usule yapmış olduğu katkı yanında müfessir kişiliğiyle de büyük önemi haizdir. Tefsir tarihinde şahsı hakkında çok malumat bulunmasa da bugün yapılan araştırmalarda tefsirci yönü de gün yüzüne çıkmaktadır. Biz de bu hususu bir kez daha gösterme adına bu tebliği yazmayı uygun bulduk.

Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına İmâm Mâturîdî'nin yapmış olduğu katkılar içerisinde, onun, bazı âyetleri zâhirine ters düşmeyecek şekilde mecâzî olarak ele alması ve bu meyanda yapmış olduğu tevilleri, Kur'ân'ın tefsirinde yüksek tefekkürün bir örneği olarak görülebilir. Biz bu çalışmada, onun yapmış olduğu bu te'villerden birkaçını gösterip, bunların tefsire ve sahih Kur'ân yorumuna yapacağı katkıyı zikretmeyi düşünüyoruz. İlk olarak Mâturîdî'nin müteşâbih âyetlerden saydığı haberi sıfatları nasıl te'vîl ettiğine bakalım.

1. Mâturîdî'nin Haberi Sıfatlar gibi müteşâbih âyetleri anlamada başvurduğu metot olarak Mecâzî Tevilleri

Burada, Mâturîdî'nin haberi sıfatlar hakkındaki görüşü, istivâ, mecî', ityân, yed, vech gibi sıfatların Allah'a nisbet edildiğinde, bu kullanımların mecâzî olduğu düşünülmeli ve yapılacak açıklamanın buna göre te'vîl edilmesi gerektiği, yönündedir.

İmâm Mâturîdî'nin, haberi sıfatların tefsirinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini beyan ettiği yer Bakara sûresi 29. âyetin tefsiridir. Mâturîdî bu âyette, "ثم استوى إلى السماء" lafzına getirdiği yorumda, bu türden âyetlerin anlaşılmasında bir yöntemin belirlenmesi gerektiğini söylemektedir. Bu yöntem ise birkaç aşamalıdır. Bunun birinci ayağı Allah Teâlâ'yı naslarda geldiği gibi nitelememiz, fakat bununla birlikte, nisbet olunan fiillerde O'nun, başkasına benzemediği şuurunu da taşımamızdır.

İkinci olarak, bu tür ilahî hitaplarda söz bazen özetler ve bu hitaplardaki lafızlar, kullanılan özel kalıplarla manaya dolaylı olarak işaret etmektedir. Bunun örnekleri de "وَجَاءَ" "Rabbin geldi, melekleri de geldi." (Fecr, 89/22) Yani burada "Rabbin melekleri getirdi ya da gönderdi" anlamına gelmektedir. Yine "فَأَذْهَبَ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَفَتِيلًا" "Sen ve Rabbin gidin savaşın" (Mâide, 5/24) burada da anlam "Sen git Rabbinin yardımıyla savaş" anlamındadır. Çünkü Hz. Mûsâ'nın Rabbinin yardımıyla savaşacağı bilindiğinden böyle anlaşılacaktır. Meleklerin gelmesinden bahseden "لَا يَسْتَفِئُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرٍ يَعْمَلُونَ" "Melekler O'ndan emir almadan konuşmazlar onlar sadece O'nun emriyle iş görürler" (Enbiyâ, 21/27) âyeti ise Allah'ın onları getirmesi ya da göndermesi olarak anlaşılmasına destek olarak görülebilir. (Mâturîdî: 2006, I, 70)

Mâturîdî, bu görüşünü desteklerken, naslardaki ityân, mecî' ve nüzûl gibi kelimelerin hakikat manasında kullanılmadığını ve bunu da iddia eden bir kimsenin bulunmadığını beyan eder. Yine meleklerin gelmesiyle ilgili hususta şu âyeti örnek verir. "مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذَا مُنظَرِينَ" "Biz melekleri mutlaka gerçekleştirecek bir iş için indiririz ve bu durumda inkârcılara mühlet verilmesi mümkün değildir." (Hicr, 15/8)

Yine bu âyette geçen semaya istivâ etme haberinin bir benzeri de "Rahman arşa istiva etmiştir" meâlindeki âyette de mevcuttur. Bunun tevili ise ilk olarak, aşrın hükümlerliği manasıdır. İkincisi de bu lafzın istilâ manasına geldiğini ve böylece bu lafzın anlamının hâkimiyet altına alma olarak düşünülmesidir. Bir diğer husus arş âlemin en üst mertebesidir. İnsan zihni de bunu böyle tasavvur eder. Buna binaen Allah Teâlâ mekânlardan münezze olma manasına bir yücelikle nitelendirilmiş olmaktadır. Aynı zamanda Allah Teâlâ, kâinât yaratılmadan önce de sonra da kudret, hâkimiyet ve mekânlardan münezze olma açısından "her şeyin ötesinde olan en yüce konumdadır" denilebilir. (Mâturîdî: 2006, I, 71)

Allah'ın fiillerinin yaratılan filleriyle, O'nun sıfatlarının yine yaratıkların sıfatlarıyla mukayese etmeye girişmemek, Mâturîdî'nin bu husustaki prensibidir. Çünkü Cenâb-ı Hak, hiçbir şeyin kendisinin benzeri dahî olamayacağını haber vermiştir. (Şûrâ, 42/11)

İmâm Mâturîdî'nin bu husustaki yönteminde öne çıkan husus, Allah'ın, beşere ait herhangi bir özellikte tasavvur edilmeyeceğidir. Tabî ki bu husus diğer âlimlerde de mevcuttur. Fakat İmâm Mâturîdî bu tür âyetlerin zâhirleriyle bırakılmayacağını, Allah'ı tenzih ve takdis için bunların, Allah'ın şanına yaraşır şekilde te'vîl edilmesi gerektiğini söylemesi onun bu konudaki farklı tutumudur. Bu nedenle belki de Ehl-i Sünnet içerisinde ilk zamanlar bu tür hususlarda yorumdan kaçınma, konuşmama ve herhangi bir açıklama yapmama kanaati, Mâturîdî tarafından aşılmıştır.

İmâm Mâturîdî'nin haberi sıfatları te'vîlî, onun, daha önceki yaygın kanaati aşır mutaaşır bir âlim olmadığını da göstermektedir. Zaten o, sadece bu hususta değil, başka konularda da mezhep taassubundan beri olmuştur. İşte onu bu hususta önemli kılan konulardan biri de meseleleri değerlendirirken kendi özgün fikirleriyle hareket etmesidir.

Şimdi de onun, âyetlerin anlamlarına zenginlik katan mecâzî tevillerine bakalım.

2. Mâturîdî'nin bazı âyetlerin zâhirine ters düşmeyecek şekilde anlama zenginlik katan Mecâzî Tevilleri

Bu kısımda Mâturîdî'nin, birtakım âyetleri, zâhiren bazı lafızları tam anlayamayan ya da lafızlarında hakikî değil de mecâzın bulunduğu âyetleri, nasıl yorumladığının örnekleri vermeye çalışılacaktır.

İnsanlığın ilk yaratılış anlatımının yer aldığı Bakara suresinin 30 ila 34. âyetlerinde, meleklerin, yaratılan ilk insan Âdem'e secde etmelerinin istenmesi, ilk bakışta secdenin bir yaratılmış yapılabildiğinden garipsenmektedir. Fakat İmâm Mâturîdî, buradaki secdeden maksadın boyun eğmek manasına geldiğini beyan etmektedir. Bu anlamı ihtivâ eden örneklerini de sırasıyla şöyle sıralamaktadır. “Göklerde ve yerde olan herkes O'na secde eder” (Hac, 22/18), “Yıldızlar ve ağaçlar secde ederler”. (Rahmân, 55/6) Bunun yanında gerçekte secde emredilmişse, bu secdenin mahiyeti de meleklerin, Âdem'i bir tür selamlama şekli olabilir. Nitekim cennette de melekler, müminlere selamlama ve birtakım hediyeler ile gelecektir. (Ra'd, 13/23-24)

İmâm Mâturîdî aynı zamanda buradaki secdenin bir ibadet olmadığını vurgular. Çünkü bu anlamda, insanlara secde etmeleri emredilebildiği halde Allah'tan başkasına ibadet etmelerinin emredilmesi mümkün değildir. Bu da buradaki secdenin ibadet olan secde değil, fiilî bir selamlama olduğunu göstermektedir. Hz. Yakup ile oğullarının Yûsuf (a.s.)'a secde etmelerinin istenmesi de bu yöndendir. (Yûsuf, 12/100)

Görüldüğü üzere Mâturîdî, yukarıdaki âyetleri yorumlarken, Allah'a yapılan bir ibadet türü olarak secde diye kavramsallaşan kelimenin, insanoğlu için kullanımından kaynaklanan meseleyi, uygulamış olduğu te'vîl yöntemiyle anlaşılabilir bir zemine taşımıştır. Bu da konunun başka bir boyutta değerlendirilmesinin daha sağlıklı olduğuna işaret etmektedir.

Diğer bir mecâzî tevil örneğini, Âl-i İmrân sûresi 164. Âyetin yorumunda görebiliriz. Bu âyette, insanlara kendilerinden peygamber göndermekle Allah Teâlâ, onlara bir lütufta bulunmuştur, buyrulmaktadır. Mâturîdî, Allah'ın insanlara kendi türlerinden bir peygamber göndermesi, insanlarda bulunan ülfetin kolayca aralarında oluşmasını sağlamaktır, der. Çünkü her şey kendi özüyle ülfet eder ve başka bir varlıktan ziyade ilk etapta kendi özüne sarılır. Bu nedenle peygamberler insanların kalplerini kaynaştırmak, onları bir araya getirmek ve inanç ekseninde birleşmelerini sağlamak için gönderilmiştir. İşte bu sayılan hususları insanlar arasında peydah etmek için, Yüce Allah, insanlara kendi türlerinden peygamberler göndermiştir. (Mâturîdî: 2006, II, 464)

Burada da müfessirimiz, lütuf kelimesi üzerinden geliştirdiği mecâzî anlamı, Allah ve insan ilişkisi bağlamında sunmuştur. Yüksek tefekkür ürünü olan bu husus dikkate şayandır. Bu da Mâturîdî'nin Kur'ân'ı anlama üzerindeki zihni çabasının bir göstergesidir.

Âl-i İmran sûresinin 169. Âyetinin tefsirinde de Mâturîdî'nin tevil anlayışının bir yansımasını görülebilir. Âyette, Allah yolunda öldürülen kimselerin hakikatte ölü olmadığı vurgulanıyor. Mâturîdî ise zâhirî anlamın yanında bir de müminlerin ruhen hep diri, kâfirlerin ise ölü olduğunu zikrediyor. Müminler, iyilik yaparak âhiret için kendilerini diri hale getirmektedirler. Çünkü onlar, hayatlarından âhiret için faydalanmaktadırlar. Fakat kâfirler, hayatlarından âhiretleri için faydalanmadıklarından müminlerin aksine öldürülmüşlerdir. Bu hakikati, Allah'ın kulaklarından, dillerinden ve gözlerinden gereği gibi faydalanmadıklarından onlar hakkında “sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler” (Bakara, 2/18) âyetiyle destekleyebiliriz. (Mâturîdî: 2006, II, 475)

İmâm Mâturîdî, âyetin zâhir anlamının üzerine belki de kendisinden sonra ilim olarak gelişen belâgat ilmine konu olacak şekilde te'villerde bulunuyor. Öyle ki kendisinin yapmış olduğu bu tür yorumlar kendisinden önceki tefsir eserlerinde görülmemektedir. (Hacımüftüoğlu: 2014, 314) Bu nedenle denilebilir ki İmâm Mâturîdî, yapmış olduğu te'villeriyle aslında ileride gerçekleşecek olan dilbilimsel faaliyetlere de öncülük etmiştir. Hiç şüphesiz ondan etkilenmiş birçok âlim olmuştur. Bunların da tespit edilip gün yüzüne çıkarılması elzemdir. Fakat bu, başka bir çalışmanın konusudur. Bu nedenle biz bu kadarıyla yetiniyoruz.

Sonuç

Mâturîdî'nin Kur'ân anlayışı ve buna paralel olarak da tefsir ve te'vîl anlayışı, ortaya çıktığı dönem itibarıyla oldukça özgün bir fikirle ele alınmıştır. Ayrıca onun tefsir eserinin elimize ulaşan ilk dirâyet tefsiri olma özelliği de kendisine özel bir konum kazandırmaktadır. Müteşabih âyetlere getirdiği mecâzî yorumlarıyla her ne kadar Mutezile etkisi görüldüğü söylene de onun açıklamaları, bazı yönleriyle kendine hastır. Yine bazı âyet ve lafızlara getirmiş olduğu anlamı zenginleştirici yorumlarıyla da bu âlim özgün bir müfessir olduğunu kanıtlamıştır.

İmâm Mâturîdî'nin mecâzî te'villeri, Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına da büyük katkı sunmaktadır. Özellikle Kur'ân âyetlerini literal olarak okuyan ve onları kuru yorumlara hasreden anlayışların karşısında, onun, zâhire ters düşmeden yapmış olduğu yüksek tefekkür ürünü yorumları bu açıdan oldukça önemlidir. Ayrıca âyetlerin içerisindeki bazı lafızların, zâhir anlamlarıyla bırakılarak anlaşılması da bazı tehlikeleri doğuracağından, Mâturîdî'nin yapmış olduğu mecâzî tevillere her zaman ihtiyaç duyulacaktır. Burada, belki de kendisinden çok daha fazla örnekler gösterilmeli ve onun kendine özgün tevilleri çokça incelenmelidir. Fakat bizim yapmaya çalıştığımız bu meseleye ışık tutmaktan ibarettir. Umarız ileride yapılacak çalışmalar, konuyu daha titiz ele alacak ve daha yeni araştırmalara kapı aralayacaktır.

Kaynakça

ÂLEMÎ, Abdurrahim, “İmâm Mâturîdî'nin Tefsir Metodu”, *Büyük Türk Bilgini İmâm Mâturîdî ve Mâturîdîlik-Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı-2009*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 333-351.

HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, “Akıl-Vahiy İlişkisinde Akıllı Yerine Oturtan Müfessir: el-Mâturîdî”, *Uluğ Bir Çınar İmâm Mâturîdî-Uluslararası Sempezyum Tebliğler Kitabı*, Eskişehir, 2014, s. 311-316.

MÂTURÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Bekir Topaloğlu, Ahmed Vanlıoğlu, H. İbrahim Kaçar, Mizan Yayınevi, İstanbul, 2006.

MÜFTÜOĞLU, Ömer, “Bir Müfessirin Kelamullah Karşısındaki Konumunu Tefsirinin İsmi Üzerinden Belirleme Denemesi: Mâturîdî'nin “Te'vîlâtü Ehli's-Sunne'si””, *Uluğ Bir Çınar İmâm Mâturîdî-Uluslararası Sempezyum Tebliğler Kitabı*, Eskişehir, 2014, s. 217-222.